

עיונים בפרשת לך-לך עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' ציפורי 2 טבריה טלפקס 04-6790632
info@harambam.org.il, העזרת והארות

לעילוי נשמתה של הצדקת אסתר בת רחמה ז"ל

ברית המילה - על מה ולמה? הרב לירן עוקשי

ספר החינוך² אומר דבר חדשני: "ידוע למבינים שתשלום צורת האדם בהסיר ממנו אותה ערלה שהיא תוספת בו". הטעם הראשון למצווה זו לדבריו הוא השלמת גופו של האדם. יש חלק מיותר שנברא באדם וזוהי הערלה. מטרת המצווה היא להסיר את העודף המיותר וכך להשלים את האדם. רעיון זה כתוב כבר בדבריו של ר' סעדיה גאון³. הוא מוסיף ומבאר שזוהי משמעות דבריו של הקב"ה בהקדמתו לציווי על המילה: "הַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תָמִים" (שם, א). תמים משמעותו שלמות גופנית. רק כאשר האדם עושה ברית מילה ומסיר את הערלה המיותרת הוא נקרא תמים.

הרמב"ם אינו מקבל את הטעם של רס"ג ושל ספר החינוך. כנגד טעמם הוא כותב⁴: "יש שחשבו שמילה זאת באה להשלים חסר במבנה-שִׁמְפְּרִיָּא. אבל כל מי שביקש לערער מצא מקום לערער ואמר: 'כיצד יהיו הדברים הטבעיים חסרים ויהיו זקוקים להשלמה מבחוץ, מה גם שמתברר שאותה פיסת עור מועילה לאותו איבר?'".

הרמב"ם טוען שתי טענות כלפי טעמם של רס"ג ושל ספר החינוך. הטענה הראשונה היא שלא ייתכן שיהיו נבראים טבעיים שיצטרכו השלמה לעצם בריאתם. אין שום בריאה טבעית בעולם שברא הבורא שהיא חסרה, ולכן לא ייתכן לומר שהאדם נברא חסר בדבריו

במשנה באבות¹ כתוב: "עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו". הרמב"ם בפירושו למשנה זו מונה את עשרת הנסיונות. הניסיון השישי הוא הציווי על ברית המילה. "והששי - המילה, אשר צווה בה בשנות הזיקנה". הפרשה מסתיימת במעשה הגדול של ברית המילה שעשו אברהם אבינו ובני ביתו. אברהם היה בן תשעים ותשע שנה כשהוא צווה על ברית המילה. דבר זה הגדיל את עצמת הניסיון, אך למרות זאת אברהם אבינו עמד בו.

ואולם ברית המילה, בשונה משאר הניסיונות, אינה ניסיון חד פעמי המיועד לאברהם אבינו בלבד. ברית המילה היא מצווה מחייבת לבניו ולזרעו אחריו לדורי דורות, כמו שכתוב: "זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם וביין זרעך אחריה המול לכם כל זכר" (בראשית יז, י). יש הבדל גדול בין הציווי לאברהם ובין הציווי לזרעו אחריו. אברהם צווה לעשות ברית מילה בגיל תשעים ותשע. לעומת זאת, המצווה לדורי דורות היא למול את הבנים בגיל שמונה ימים, כמו שנאמר: "וּבְנֵי שְׁמֹנֶת יָמִים יְמוּל לְכֶם כָּל זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם" (שם, יב).

דבר זה מעורר כמה תמיהות. מהי מטרת מצות ברית המילה? מדוע ציוונו למול את בנינו בגיל קטן כל כך? ואם צריך להזדרז כל כך לעשותה בגיל קטן כל כך, מדוע אנו לא עושים אותה מיד כשנולד?

3. אמונות ודעות ג, ?
4. מורה נבוכים ג, מט.

1. ה, ג.
2. מצווה ב.

של הרמב"ם סמויה שאלה נוקבת בנוגע להסבר שהאדם נברא חסר. מדוע הקב"ה ברא את האדם באופן כזה ולא ברא אותו מושלם? האין יכולת לפני ה' חלילה לברוא את האדם בלא חלקים מיותרים?

בדברי ספר החינוך יש תשובה לטענתו של הרמב"ם. ספר החינוך אומר שיש במצות המילה רעיון חינוכי עצום. ודאי שהקב"ה יכול היה לברוא את האדם שלם, אך הוא בראו חסר ואף "רצה להיות ההשלמה על ידי האדם, ולא בראו שלם מבטן, לרמוז אליו כי כאשר תשלום צורת גופו על ידו, כן בידו להשלים צורת נפשו בהכשר פעולותיו". הקב"ה ברא את האדם חסר ורצה שהאדם ישלים את עצמו. פעולה זו תחנך אותו להבין שכמו שהוא צריך להשלים את עצמו מבחינה גופנית, כך הוא צריך להשלים את עצמו מבחינה רוחנית - לתקן את נפשו ואת מידותיו על ידי מעשים טובים.

ואולם הסבר זה לא מספק את הרמב"ם. הוא טוען טענה נוספת, כנראה על סמך הנתונים המדעיים שהיו בימיו. הוא כותב שהערלה אינה מיותרת, ולכן לא ייתכן שזה הטעם לכך שצריך להסירה. מעניין לציין שבימינו הרפואה רואה בברית המילה מעשה חיובי המונע מחלות רבות⁵.

הרמב"ם מסכם ואומר: "אין המצוה הזאת באה להשלים חֶסֶר במבנה-שמפריאה, אלא להשלים חֶסֶר בבריות". לפי הרמב"ם ישנם שני טעמים מרכזיים למצווה זו: "אחד הטעמים למילה למעט את המשגל ולהחליש את האיבר הזה, כדי שימעיט לעשות זאת ויתאפק ככל יכולתו... הנזק הגופני הנגרם לאיבר זה הוא המטרה המְכַוֶּנֶת. לא נפגם במילה דבר מן המעשים המקיימים את הפרט ולא בטלה בגללה הולדת הצאצאים. אבל מתמעטות בעטיה סערת-היצר והתאוה היתרה על הדרוש... ומי התחיל במעשה זה אם לא אברהם שמפורסם מה שאמרו החכמים זיכרונום לברכה על צניעותו על סמך דברו 'הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את'".

הרמב"ם הולך בכיוון ההפוך לדברי רס"ג. חתיכת העורלה לא מיותרת, בהסרתה נגרם נזק גופני לאדם! נזק זה אינו פוגע לחלוטין בתפקודיו של האדם. האדם יכול עדיין להביא צאצאים לעולם, אך תאוות המין שלו נחלשת. אחד היצרים החזקים באדם הוא יצר העריות וכדי להילחם בו אמרה התורה אף לעשות נזק באדם ולהסיר את העורלה, הגורמת ליצר הזה להיות באדם במלוא עוזו. מצווה זו החלה באברהם אבינו, שהיה אות מופת לדורי דורות בצניעותו וביחסו המכבד והפנימי לאשתו.

הטעם השני שהרמב"ם כותב הוא טעם אמוני. ואלו דבריו: "יש במילה, לדעתי, עוד עניין אחר, חשוב מאוד, והוא שיהיה לכל בעלי דעה זאת - אני מתכוון למאמיני ייחוד השם - סימן אחד גופני משותף להם, ולא יוכל מי שאינו מהם לטעון שהוא מהם בעוד הוא זה. מפני שהוא עשוי לעשות זאת כדי להפיק תועלת, או כדי להתנקש בחיי בני דת זאת. את המעשה הזה לא יעשה אדם בעצמו או בילדו אלא מתוך אמונה אמיתית, מפני שאין זאת שריטה בשוק או כוויה בזרוע, אלא דבר שנחשב קשה מאוד מאוד. גם ידועה מידת האהבה ההדדית והעזרה ההדדית הקיימות בין עמים שלכולם סימן אחר, והוא בצורת ברית ואמנה. כך המילה הזאת היא הברית אשר כרת אברהם אבינו על האמונה בייחוד השם. כך כל הנימול נכנס בברית אברהם ומקבל על עצמו את בריתו להאמין בַּיְחֻד (ככתוב): [והקמת את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחרך לדורתם לברית עולם], להיות לך לא-להים ולזרעך אחרך'. אף זה עניין חשוב כמו הראשון כטעם למילה, ואולי הוא יותר חשוב מן הראשון".

ברית המילה היא האות המייחדת את כל מאמיני הייחוד. לכן דווקא אברהם אבינו, המאמין הגדול, שייסד אומה של מאמינים בא-ל אחד, הוא הראשון שנצטווה לעשות ברית מילה ולייחד בגופו אות המבדיל אותו ואת זרעו מהגויים עובדי העבודה זרה שסביבו. אות זו מועילה לנו להישמר מפני מתחזים אשר רוצים להשיג תועלת מחברתנו או להזיק לנו. נוסף על כך סימן גופני בולט זה מחזק את הקשר בקרב עם ישראל ואת האחוה והרעות.

הרמב"ם סובר שייתכן שטעם זה חשוב יותר מהטעם הראשון, שעסק במלחמה נגד יצר העריות. הטעם הראשון עוסק באדם הפרטי - בהתמודדות שלו עם יצריו, ואילו הטעם השני עוסק בכלל - בחיבור החברתי החזק שיש בין כל מאמיני הייחוד, ולכן ייתכן כי הוא חשוב יותר.

ספר החינוך כותב גם הוא טעם זה: "לפי שרצה השם יתברך לקבוע בעם אשר הבדיל להיות נקרא על שמו אות קבוע בגופם, להבדילם משאר העמים בצורת גופם כמו שהם מובדלים מהם בצורת נפשותם, אשר מוצאם ומובאם איננו שוה".

ספר החינוך מוסיף על דברי הרמב"ם ואומר שאין זה רק כדי להשיג אווירה חברתית תומכת, אלא כדי ללמדנו שכמו שבגוף שלנו אנו שונים מהגויים כך גם הנפש שלנו שונה לגמרי, ויש לה מטרות ויעודים אחרים משל אומות העולם.

קורה".

הסיבה השנייה היא סיבה פסיכולוגית. באמת, אין ברית המילה כואבת כל כך. מדובר בחתיכת עור שאינה חלק מאיבר ההולדה, ולכן החיתוך שלה אינו גורם לסבל רב. ואולם אדם גדול, שכוח הדמיון אצלו חזק ומשפיע על אורחות חייו, יכול לדמיין איזה סבל נורא ייגרם לו כתוצאה מהמילה, ולכן עלול לא לעשותה. כדי למנוע תופעה זו מלים את הילד כשהוא עוד קטן וכוח הדמיון שלו לא מפותח.

ג. "השלישית - שהוריו של קטן מקילים בערכו בשעה שנולה, כי עדיין לא השתרשה אצל הוריו הצורה הדמיונית המחייבת לאהוב אותו; מפני שאותה צורה דמיונית גוברת רק על-ידי מגע ישיר. היא גדלה עם גדילתו. אחרי-כן מתחילה אותה צורה דמיונית לפחות וגם להימחות. שכן אין אהבת האב והאם את הנוול בשעה שהוא נולד כאהבתם אותו כשהוא בן שנה, ואין אהבת בן שנה כאהבת בן שש. לכן, אילו השאירו אותו שנתיים או שלוש, היה זה מחייב ביטול המילה בגלל חמלת האב ואהבתו אותו. אבל בשעת לידתו צורה דמיונית זאת חלשה מאוד, ובמיוחד אצל האב שהוא המצווה בְּמִצְוֵה זאת".

הסיבה השלישית, והיא אולי המפתיעה מכולם, היא רמת החיבור הנפשי בין ההורים לילד. כאשר הילד גדל - הוריו נקשרים אליו בעבותות אהבה. דבר זה יקשה עליהם לעשות דבר שיגרום לו צער ובכי. בגיל קטן כל כך של שמונה ימים עדיין אין חיבור נפשי גדול בין ההורים לילד, ולכן אין התנגדות רגשית של ההורים לביצוע המעשה.

אם כך, מדוע איננו עושים לתינוק ברית ביום הראשון ללידתו? הרמב"ם מבאר שגיל שמונה ימים הוא הגיל הקטן ביותר שבו אפשר לעשות ברית מילה. מבחינה בריאותית הילד עד שבעה ימים חלש מאוד, ונחשב עדיין כאילו הוא בתוך בטנה של אימו. לאחר שבעה ימים, שבהם הוא נחשף לעולם, הוא כשיר לעשות ברית מילה. ייתכן שישנם תינוקות היכולים לעשות ברית מילה גם לפני שמונה ימים, אך התורה קבעה זמן מוגדר לכל התינוקות, כדי שלא לעשות הבדלה בין תינוק לתינוק. אות הברית, המאחדת את עם ישראל, נעשית גם בזמן קבוע, מספר ימים לאחר לידת התינוק, כדי לקבוע בכל ילדי ישראל את החותם המאחד אותם אל מול אומות העולם.

טעם זה מעורר תמיהה גדולה. אם המטרה של ברית המילה היא כדי שיהיה סימן פיזי שיבדיל אותנו מאומות העולם, מדוע צריך לעשותו דווקא באיבר ההולדה ולא באיברים אחרים? לפי הטעם הראשון עניין זה מובן. רק נזק קל באיבר ההולדה יוכל למעט את סערת תאוות המין. ואולם לפי הטעם השני, שברית המילה היא אות בגופנו המבדילה אותנו מאומות העולם, מה הטעם לעשותה דווקא באיבר זה?

הרמב"ם מתייחס לכך ואומר: "את המעשה הזה לא יעשה אדם בעצמו או בילדו אלא מתוך אמונה אמיתית, מפני שאין זאת שריטה בשוק או כוויה בזרוע, אלא דבר שנחשב קשה מאוד מאוד". ברית המילה הנעשית דווקא באיבר ההולדה דורשת מסירות והקרבה מיחדת. שריטה ברגל או בזרוע אינה מהווה סיכון וקושי גדול לאדם. יש אנשים רבים העושים קעקוע ושריטה באיברי גופם. רק מעשה "קשה מאוד מאוד" זה הנעשה באיבר ההולדה מעיד שהאדם מאמין באמונת הייחוד בלב שלם.

ספר החינוך גם כן מסביר מדוע הסימן המייחד את עם ישראל צריך להיות דווקא באיבר ההולדה. הוא סובר שנקבע הסימן בו "לפי שהוא סבה לקיום המין". לפי הסברו של החינוך, שברית המילה מעידה על כך שאנו שונים מהותית מאומות העולם, יש סיבה מיוחדת לכך שהאות דווקא באיבר ההולדה. יש לעם ישראל עתיד מזהיר, חלומות גדולים ושאיפות עצומות. סימן באיבר ההולדה, שדרכו מופיע המשך קיומו של עם ישראל, הוא אות על כך שהעתיד שלנו שונה לגמרי מאומות העולם. הציפיות שלנו מדור ההמשך הם הגשמת החלומות של דורי דורות, ולכן דווקא באיבר זה נעשית ברית המילה.

מדוע ברית המילה נעשית דווקא בגיל הקטנות ולא כשהילד עומד על דעתו? הרמב"ם נותן לכך שלוש סיבות:

א. "הראשונה - שאילו השאירו את הקטן עד שיגדל, אולי לא היה עושה". בגלל חשיבות המצווה לא ניתנת לקטן זכות בחירה בדבר. ייתכן שכשיגדל לא ירצה לעשותה, כיוון שמדובר במצווה הגורמת כאב לאדם. כמו כן ייתכן שיצר העריות יגבר עליו כל כך, עד שהוא לא ירצה לעשות פעולה כדי להחלישו ולרסנו.

ב. "השנייה - שאין הוא כואב כמו שכואב גדול, בגלל רכות עורו ובגלל חולשת דמיונו, כי גדול חושב לנורא וקשה את הדבר שהוא מדמה שיקרה, לפני שהוא

עיתון